چەند لاپەڕەیەکی نوێ سەبارەت بە بەرهەمەکانی هەردوو مستەفا شەوقی

ئومێد ئاشنا

سەبارەت بە بەرهەمەکانی هەریەك لە مستەفا شەوقی ڕەمەزان و ـ قازی زادە: دکتور مستەفا شەوقی ـ لەلایەن چەند نووسەرێکی کارامەو دڵسۆزەوە[1]

گەلێ هەوڵ دراوە بۆ ناساندن و ڕۆشنایی خستنەسەر ژیان و بەرهەمی هەریەکەیان. منیش لە لای خۆمەوە، لەم نووسینەدا هەوڵم داوە چەند لاپەڕەیەکی نوێ سەبارەت بەو دوو نووسەرو شاعیرو نیشتمانپەروەرە بڵاوبکەمەوە. ئەوەی زیاتریش هانی‌دام کە خۆمی پێوە خەریك بکەم، ئەوە بوو کاتێ بەراودی زانیاریو لاپەڕە نوێیەکانی لای خۆمم کرد لەگەڵ ئەو باس و لێکۆڵینەوانەی ئەو بەڕێزانە لام ئاشکرا بوو کە ئەمە من دەی‌نووسم ٧ی ئەوان نەنووسراوەو خستنە پشت گوێو کەم تەرخەمی کردنیش بەرانبەری بۆ بڵاونەکردنەوەیان کارێکی باش نابێت، ئەوا لێرەدا بە کورتیو پووختی وەبەر چاوی دەخەین و دەی‌کەین بە سێ بەشەوە:

بەشی‌یەکەم:ـ

ـــــ مستەفا شەوقی ڕەمەزان و گۆڤاری زاری کرمانجی:ـ[2]

گۆڤاری زاری کرمانجی، ئەدیب و مێژوونووس و شاعیرو نیشتمانپەروەر، ـ حسین حوزنی ـ داماوی موکریانیو ـ هەوڵی مەردانەی گیوی موکریانی‌برای، بووە ئەستێرەیەکی پرشنگدار بە ئاسمانی ڕۆژنامەنووسی کوردی‌یەوە. گەلێ باس و خوازو بەرهەمی کەڵەپیاو و نووسەری بلیمەتی کوردی بڵاوکردۆتەوەو لە لەناوچوون ڕزگاری‌کردون. بۆ نموونە لەلاپەڕە (٤، ٥)ی ژمارە (٢١)ی ساڵی (١٩٣٠)دا نووسینێکی زۆر بەرزی مستەفا شەوقی خەڵکی سلێمانی بڵاوکردۆتەوە، کە هەتا ئێستا پێ نەزانراوەو نەخراوەتە ڕیزی ئەو لێکۆڵینەوانەوە. نووسینەکە بەڕاستی شایانی ئافەرین و ڕێزلێنانێکی زۆرە لەلایەکی‌کەشەوە گرنگی‌یەکی تایبەتی هەیە لە ڕووی جۆری ئەو بابەتەی کە نووسەر هەڵی‌بژاردوە، بەتایبەتی لەو ڕۆژگارو سەردەمەدا، گرنگی‌دووەمیش بریتی‌یە لە شێوەی نووسین و داڕشتن و ئەو زاراوەو ئەو واتا کوردی‌یە جوان و خۆماڵیانەی بەکاری هێناوە، کە ئەمە بۆ ساڵی ـ ١٩٣٠ ـ واتە پەنجاو هەوشت ساڵ بەر لە ئێستا هەروا کەم نی‌یە!. ئەگەرچی شێوەی چاپی ئەو ڕۆژگارە لە نرخی نووسینی هەندێ وشەو واتای کەم کردۆتەوە، بەڵام بەهێنانە سەر ڕێنووسی ئەمڕۆکەی باو ئەم لایەنەش بۆ خۆی ڕاست بووەوە. ئەمە دەقی تەواوی ئەو نووسینە بەرزەی مستەفا شەوقی ـ نووسەرو ڕۆژنامە نووس و نیشتمانپەروەرە:ـ

زمان و نووسینمان

لە عیلمی ئیجتماع دا وا دیاری ئەدا کە ئینسان لە منالی‌یەوە بە هۆی دەنگ و سەرووەی زمانی دایکەوە هۆشی یەتە بەردڵ و گیانی ئەبووژێتەوە. دەنگی لای‌لای‌یەی دایك لە ڕەگ وڕیشەی کار ئەکات. هەموو ئێش و ئازارێکی بە هۆی ئەو دەنگەوە دائەمرێت. لە کوڵی گریان بە دەنگی ئەو لای‌لایەوە ڕقی خاو ئەبێت و ژیر ئەبێتەوە، بۆیە زمانی دایك لە هەموو زمانێك جوانترو خۆشەویستترە. منالی ساوا لە منالی‌یەوە بە چی زمانێك بەخێو بکرێت و پێ‌بگات هەموو خووڕەفتارێکی لە هاو زمانانی خۆی وەرئەگرێت و بەتەواوی لەوان ئەگات. لەبەر ئەوەیە کە ئینسان بە کۆمەڵی هاو زمانی خۆی ئەبەسترێتەوە، وە لەناو کۆمەڵی غەیرەدا بە خۆشی ڕانابوێرێ وە هەڵ ناکات. کەمی خۆی بە زۆری غەیرە ناگۆڕێتەوە. وە هەتا لێی نەقەومێت و ناچار نەمێنێت لە کۆمەڵی هاوزمانی خۆی دانابرێت و جیانابێتەوە، نەخوازا تووشی دەردو نەخۆشی‌یەك دەبێت کە ئەو نەخۆشی‌یە لەلای ئێمە بە دەردی غەریبی ئەخوێنرێتەوە. بە دیدەنی وەتەن و هاوزمانانی خۆی ئنجا دەردی سارێژ ئەبێت و لەو نەخۆشی‌یە ئەحەسێتەوە. لە دونیادا لە خلقتی بەشەرەوە تا ئێستا هەر وەکو هەموو کۆمەڵێك بە پێی وتەی زمانی خۆیەوە بە قەوم و قەبیلە

ناونــووس کراون. قەدرو نرخی بەرزیو نزمی هەمــوو قەومێکیش لە ڕیزەی ئەقــوام دا بە زمــان و بە نووسین بە عیلم، بە زانینی خۆیــەوە ئەنـاسرێت و ئەخوێنرێتەوە. ئەگینا هیچ میللەتێك نەبومو نەبیزاوە کە زمان و نووسینی خۆی نەبێت و وە بە زمــانی غەیـرەوە ژیـابێت و پایـەدار بووبێت. هیـچ دووری بۆ نەچین با کراسێك لەبەر خۆمان دادرین چونکە ئەم کارە بە تەواوی لە ئێمە ڕووی داوە. وە ئەمرۆ ئێمە میللەتی کورد وێنەیەکی زیندووین و نەخۆش و کوشتــەی ئەم دەردەین. لە مەیـدانی شەڕو هەرادا دوژمنـان کە بە یەکتـریدا ئەچن هەمیشە لە جێگای نازك و گۆشتەوە هەڵمەت بۆ یەکتری ئەبەن و شیرو گورزی خۆیان ئەوەشێنن. بۆ ئەوەی کە هەچ لایەکیان لەپێشا کوتەکی خۆی لە جێگای پێویستەوە وەشان ئەوسا ئەو لایە ئەگەر هەزار ئەوەندە بە هێزو تین بێت پەکی ئەکەوێت ناتوانێت ببزوێت و بجوولێتەوە. ئنجا ئەو میللەتانەی کە چاکەی خۆیان لە سستیو نوشوستی میللەتی کورددا دۆزیوەتەوە کوتەکیان بە جۆرێـك وەشـانـدووە میللەتی کوردیـان بە جارێـك لە دڵ و هەناوەوە برێندار کردووە. کەواتــە ئێـستــا هەر بە ئێش و ئازاری ئەو برینــەوە ئەنـاڵێنێ وە بە خەفەت و زوخاوی ئەو دەردەوە لەژێر باری غەما ئەتلێتەوە. هەچ میللەتێك هاتبێتە ناومان بە فروفێڵ بە زۆرداری کتێب و نووسینی خۆی بڵاوکردۆتەوە. ئێمەش لەبەر ئەوەی کە خوێندن و نووسینمان بە زمانی خۆمان نەبووە، لێمان داگیـرکـراوە بە زمـانی غەیـرە خوێنـدن و نووسینمـان پێ‌سووك و ستەم بووە: میللەتی کورد لەبەر خۆشەویستی زمانی خۆی بێزی نەهاتوە، بە ئەتکی زانیوە بە زمانی غەیرە فێری خوێندن و نووسین بێت. لەبەر ئەوە کە میللەتی کورد تا ئێـستــا گەلێکیــان لە خوێنــدەواری لە عیلم و زانین مەحــروم و بێ‌بــەری ماونەتەوە. گەرچی لەناو میللەتی کورددا گەلێ خوێندەوارو عولەمای گەورەو بەناوبانگ پێ‌گەیشتوون و گەلێ کتێب و تەئلیفاتیان بە زمانی غەیرە داناوە، بەڵام هیچی بۆ چاکەی کورد نەبووە وە بە کەڵکی میللەت نەهاتووە. لەبەر ئەمەی کە بە زمانی غەیرە فێری خوێندن و نووسین بوون وە لە قوتابخانەو مەکتــەبی غەیـرەدا بەخێـوکـراون و پێ‌گـەیشتون بەزەیی‌یان بە میللەتی خۆیانا نەهــاتــوە تەربیــەی بێگـانــە وا لە مێشکیــان کاریکردوە ئێستاش هی وایان تیا هەڵ ئەکەوێت نایەوێت بە زمانی کوردی خوێندن و نووسین دابمەزرێت دوو بەشی برا کوردان کە لە خوێنـدن مەحـروم ماونـەتـەوە سەبـەبـەکەی ئەمەیە. ئەگینا چی خوا هەڵ ئەگرێت برا کوزدانی کەرکوك و دهۆك و ئاکرە، ئامێدی، زاخۆو ئەو ناوە کە سەرچاوەی کوردستانن بە زمانی خۆیان نەخوێنن؟!. ئاخۆ چی عەقڵێکی سەلیم ئەیســەلمێنێت کە میللەتێکی ماران گەزی وەکـو ئێمـە لەپاش ئەم هەموو فەلاکەتانەی بەسەرمانا هاتووەو تووشی بووین لەم عەسری بیستــەمینی قەومیــەتــەدا زمـان و نووسینمـان بنێین بە لاوە، وە بە جارێـك ناوونیشانمان کوێربکەینەوە؟!. ئێمە ناڵێین جگە لە کوردی هیچ زمانێکی‌تر ناخوێنین، ئێمە ئەڵێین زمانی خۆمان بەسەر هەموو زمانێکا خۆشەویسترو بە فەرق ئەبینین. ئەمانەوێ معارفمان لە ڕۆحی کوردایەتی بومشێتەوە، لەگەڵ ئەمــەش ئەو زمـانـانــەی کە پێــویــســت بێــت خۆمان ئاوات خوازین کە فێری ببین. نامانەوێت، خوا هەڵ ناگرێت، زمانی خۆمــان بنێین بەلاوە، وە هەر ڕۆژە نارۆژێــك بە خوتــوخـۆرایی خۆمـان بە زمانێکەوە خەریك بکەین.[3]

- مصطفا شەوقی -[4]

ئەمە ئەو نووسینە جوانەی مستەفا شەوقی ڕەمەزان ـ ی خەڵکی سلێمانیو دانیشتووی بەغداو خاوەنی گۆڤاری پەیژە بوو کە ئەگە بە وردیو بە ویژدانەوە لە هەردوو لایەنی ئوسلوبی نووسین و دارشتن و ناوەرۆکی‌یەوە لێی بکۆڵینەوە ئەوا دەبێ نرخێکی تایبەتی دەرهەق بەو ڕۆژگارەی خۆی بدرێتی وە هەر ئەو مستــەفــا شەوقی‌یــە پێش ئەم نووسینــە جارێکیـان لە ساڵی ـ ١٩٢٥ ـ[5] و جارێکی‌دیکەش لە ساڵی ـ ١٩٢٦ ـ[6] دا دوو نووسینی نیشتمانی سەبارەت بە کورد نووسیوە. پێویستە ئەوە بڵێین کە نووسەری بەڕێز ـ کەمال ڕەئووف محەمەد ـ کاتی خۆی لە ژمارەکانی (٤١،٤٢)ی گۆڤاری ـ کاروان ـ دا، ئامـاژەی بۆ ئەم دوو نووسینـە کردبـوو، بەڵام بەداخـەوە دەقی نووسینـەکـانی بڵاونـەکـردبـوەوە. کە هەر یەکـەیـان نرخی مێـژوویی خۆی هەیـەو یەکەمیان شەست و سێ ساڵ و دوەمیان شەست و دوو ساڵ بەر لە ئێستا نووسراون. هەروەها لە ڕووی گەلێ زانیاری‌یەوە سەبارەت بە مێژینەی میللەتی کورد لە تورکیا سوودی لێ‌وەردەگیرێت.

نووسینی یەکەم: ـ بێ‌ناونیشانە ـ[7] ساڵی (١٩٢٥)

مەسئـەلـەی کوردستـانی شیمـال بۆ بناغە دامەزرانی ژیانی میللەتی کورد دەرس و عیبـرەتێکی زۆر گەورەیـە، با بەدخـواهـانی ئەم میللەتـە هەتا پێ‌یان ئەکـرێ بە هەڵـەتـو فێـڵ و درۆو دەلـەســە ئینکاری ڕاستی بکەن هیچ کەڵك ناگرێ، چونکە لەلای ئەقوامی موتەمەدینەدا میللەتی کورد لە مێژەوە ناسراوەو لێیان عەیان بووە کە ئەم میللەتە وەکو میللەتەکانی تر پێ‌گەیشتووە، ئەمڕۆ وا داوای هەقی خۆی ئەکا، ئەمرۆ جگە لە میللەتی کورد هەموو میللەتێ بەپێی خۆی کەم و زۆر ئەم هەقـەیـان دەست کەوتـوە خۆبـەخـۆی خۆیـان بناغەیان دامەزراندوەو ڕۆژ بە ڕۆژ، هەنگاوبەهەنگاو بۆ پێشکەوتن ڕویان گرتووە. لەناو ئەم میللەتانەدا کەس وەکو کوردان بێ‌ناوو پەرش و بڵاوو پەرێشان نەماوە ـ فوائد قوم عند قوم مصائب ـ ومصائب قوم عند قوم فوائد ـ . ئەم مەسەلە کە بۆ مەنفـەعـەت پەرستـان مەسـەلێکی مەشهورە بەتەواوی لە ئێمەی ڕوویداوە. جەمهوریەتی تورکیا بۆ دەوام و نەفعی خۆی شێخ و سەیدو مەلاو گەورەی ئەم میللەتـە بێ‌خـاوەنـەی تەفنـوتوونا کرد، بە عالەمی ئاشکرا بە سێدارەوە هەڵی واسین و بە ناهەق کوشتنی، کە ئەم فکرە نابودبێو هەر وەکو جاران کوردان بلۆشن و بیخـۆن. فەقــەت ئیتـر ڕابـورد کوردان لەمـەودوا بە فێڵوهـەڵـەت ناخەڵەتێن خوێنی کوڕو براو باوکیان لەبیر ناچێ. لەمەو دوا منداڵی کورد بە لای لایـەی باوکـو برا کوژ راو بۆ تۆڵـە بەخێـو ئەکـرێ لەبـەر کردگاری ڕۆمیان کەس لۆمەیان ناکا. مەسئەلەی کوردستانی شمالی کەوا ئێمە لە ڕۆژنامەو ئەم لاو ئەولا خەبەرمان زانی ئەمە کردگاری ئەمرۆو دوێنێ نی‌یە بناغەی ئەم کارە

چەن ساڵی لەمەوپێش دامەزراوە.

تورکیش ناتوانی ئینکاری بکا چونکە ئیمڕۆ لە هەموو لایەك بە نهێنی جەمعیەتیان هەیەو بەهیچ لەونێ ناکوژێتەوە. میللەتی کورد هەتا هەقی خۆی دەست نەکەوێ ناسرەوێ.

لەمەوپێش کوردان کەتێگەیشتن هەقیان بە ئاسانی ناسەنرێ لەساڵی ـ ۱۹۲۰ ـ ی میلادیەوە هەموو بە جارێك قیامێکی زۆر گەورەیان ڕێکخستو فەقەت ئەو عانە تورکەکان لەشەڕاتێ گلابوون. یونان تا ـ پولادلی ئەستاسیونی ـ نیوسەعات نزیك بە ئەنقەرەهاتبوو. کوردان پیاوەتیان نوان و ترسان لەناو عالەمی مەدەنیەتا تووشی تانوت بین و لە بەر ئەوە قیامی خۆیان دوا خست و هەروەکو جاران دەستیان دایە دەستی تورك لەمەیدانی شەڕا لەسەنگەرێکا خوێنیان بۆ ڕژانن و لە هەمولایەکی کوردستانەوە بەنان و بەرگی خۆیان لەشکریان بۆ کردو یارمەتیان دا تالەمردن ڕزگاریان کردن لەپاشا هەروەکو پێشینان فەرمویانە کوردان وایان لێقەوما «ـ ئەوەی پێم ئەکرد خێرە، لێم بوو بە گورگم و شێرە ـ». ئەمجا کوردان بە تەواوی ئەولادی جەنگیزیان ناسیو چاك بڕوایان کرد کە «گیا لەسەر بنجی خۆی ئەڕوێ ـ». ئەو هەقەی کە کوردان داوایان کرد بوو شتێکی زۆر گەورە نەبوو داوای تاج و تەختیان لێنەکردبوون، بۆ پێشکەوتن و سەربەرزی میللەتی خۆیان داوای ئیدارەیەکی تایبەتکاریان کردبوو کە لەژێر باری جەهالەت دا دەرچن. لەپاش ئەم هەموو ئەتك و تەفنوو توونای کوردان تورك تەمایەتی دیسان بە فێڵ و فیشاڵ کردگاری خۆی بپۆشێ، فەقەت لەمەودوا کەڵك ناگرێ. ئەمڕۆ وا لە ـ عصبة الأمم ـ وە، ئاپا، لە پاریسەوە جەنابی جەنەراڵ ـ لایدونیر ـ تەشریفی هاتۆتە عیراق بۆ تەحقیقی وەقعەی ـ گۆیان ـ کە ناوچەی کوردستانە، جەنابی جەنەراڵ بە نامی بەشەریەتەوە ئاوڕێ بداتە کردگاری تورکان ئاخۆ عەسری مەدەنیەت، ئەم یادی جەهل و زوڵمە ڕەوا ئەبینێ؟! کە هەروا لەسەر شانی میللەتی کورد بێ».

ـ م. شەوقی ـ [8]

ناوەرۆك و مەبەستی ئەم نووسینەی مستەفا شەوقی ئەوەندە ڕوون و ئاشکرایە کە هیچ پێویستیەکی بە لێدوان و لێکدانەوە نی‌یە. تەنها ئەوە نەبێت لە ڕووی زمان و نووسینەوە ئەگەر لەگەڵ نووسینەکەی ساڵی ـ ۱۹۳۰ ـ دا بەراوردی بکەین کە پێنج ساڵیان ماوە لە نێواندایە دەبینین ساڵ بەساڵ نووسەر لە هەموو ڕوویەکەوە بەتایبەتی لە داڕشتنی ڕستەو واتای کوردی پەتی‌دا کە ئەو کاتە لە سەرەتای گەشەکردن دا بوو چەندە هاتۆتە پێشەوە. چەندە نووسەر لە هەوڵی زیاتر چەسپاندن و دەق پێوە گرتنی ئەو جۆرە نووسینە بووە. کە ئەمە یەکێکە لە نیشانەکانی نووسەری باش و بڕوا بوو بە پێشکەوتن و داهاتووی گەش. ئەم نووسینەی خوارەوەش هەروەك باسمان کرد ساڵی ـ ۱۹۲٦ ـ [9] نووسیویەو ساڵێك لەگەڵ ئەوی پێشوودا ماوەی هەیە!

نووسینی دووەم بە ناونیشانی:

«کوردستان»

ئەگەر بەتەواوی تێبفکرین و بەڕاستیو بەبێ مەزاقی لێکی بدەینەوە لێمان دیاری ئەدا کە ئیمەمانان کە تورك نین، بە کوردو عەرەب و ئەرناود... الخ، عەناسری موختەلیفە لە عەهدی پێشوەوە هەموو بە مەیلی خۆشەویستی ناوی ئیسلامیەت و خەلافەتەوە بە ڕۆمیانەوە بەسترابوون. هەنگێکیتر کە بە نیسبەت ئیمەمانان لە دەرەجەی ئەقەلیاتا بوون و موسوڵمان نەبوون ئەوانیش بە هۆی هێزی یەکێتی ئەم جەمعە غەفیرەی ئیسلامیەتەوە چارناچار لەژێر باری حوکمی ڕۆمیا پێویست بوون بۆ پێشکەوتن و پارێزگاری ئەو ئیدارەیە بە دڵ و بە گیان هەموو پێکەوە هەوڵ و تەقەلامان ئەدا بەڵام لەبەر ئەوە کە بە جەهل و زوڵم ئیدارە ئەکرا سەری‌نەگرت، لەپڕا هەموو میللەتێکی بەجارێ وەڕس کرد. ئاخری بەرەبەرە یەك لە دوای یەك لە یەکتری ترازان و جیابوونەوە چونکە ئەم میللەتانە بە عیلم و عیرفان لە ڕۆمی کەمتر نەبوون. لەژێر زوڵم و جەهلا خزمەتی ڕۆمیان بەعەیب و عار دەزانی، ئەمە شتێکە کە بە هیچ لەونێ ئینکار ناکرێ، بەم تەرحە یەك لەدوای‌یەك لە ڕۆمی جیابوونەوە، ڕۆمی تا ئێستا لەسەر ئەم هەموو ڕیسوایی‌یە کە بە سەریانا هات هێشتا عاریان نەناوە، ئەمڕۆ برا کوردانی شیمال کەوا ڕۆژ بەڕۆژ بە کولەمەرگی چاوەڕوانی ڕزگاریو دەست کەوتنی هەقی خۆیانن. دیسان لەم ڕۆژانەدا بەدەست ڕۆمیانەوە بە بیانوی شەپقەوە تووشی دەردەسەری کراون ئەمجارە وا بەزو شەپقە لەسەر کردنیان داهێناوە، لاسایی ئەوروپا ئەکەنەوە، بەڵام ئەبێ بزانن ئیتر لەمەودوا ناتوانن کەس بخەڵەتێنن. کەسێ نەما کەئەولادی جەنگیز نەناسێ، بەشەپقە ناتوانن خۆیان داپۆشن، ئەبێ خۆیان بگۆڕن. کوردستانی شیمالی لەرێی دەست کەوتنی هەقی خۆیان عالەم ئەزانێ کەچیان پێکراو چیان بەسەر هات. نەتەوەی شوهەدای مەغفور جەناب شێخ عەلی ڕەزا ئەفەندیو سەید عبدالله ئەفەندی لەگەڵ خاوخێزانیان و وا لەپێش چاومانە بەڵام کوردان بە هۆی ئەم ئەتکانەوە کە تا ئێستا بەسەریانا هات زۆر چاك شارەزای هەموو شتێك بوون، زۆر شتی داپۆشراویان بۆ دەرکەوت ئەمڕۆ بەتەواوی لە سیاسەتی عالەم تێگەیشتن ئیتر لەمەودوا بەنگە و باویان لێ‌ناکرێ، ئێستا وا چاوەڕوانی بەڵێنی ئەوروپا ئەکەن بەڵێ ئەو بەڵێنە هەقەو هەقێکە هەر لە کوردان زەوت کراوە. کە بە هیچ لەونێ ناشارڕێتەوە، چونکە ئەو هەقە ئەمڕۆ وا بەدەست غەیرەوەیە بۆ بەجێ‌هێنانی ئەم بەڵێنە ئەمڕۆ جەمعیەتی ئەقوام ئەبینین کە بۆ ئەم کارانە دامەزراوەو بڕوامان هەیە کە جەمعیەتی ئەقوام وەکو ناوی خۆی بەخۆیەوەیەتی جەمعیەتی دوەل نی‌یە، جەمعیەتی میلەلە، بۆ ڕزگاریو پارێزگاری هەقی هەموو میللەتێك خەریکە.

لە خۆمان وردئەبینەوە بناغی هەستی میللەتمان لەناو ئەقوامی ترا سەر بەرزەو دیارە لە چەند ساڵەوە تا ئێستا لەژێر حوکمی ئیستبدادو جەهالەتی ڕۆمیانا ڕێوشوێنی خۆی ون نەکردوە، خۆبەخۆی خۆی لەناو ماڵ و موڵك و سنووری خۆیا میللەتێکی بەهێزو گەورەو زیندەیە. بە بەپێی ڕاسپاردنی

جەمعیەتی ئەقوام کوردان ئیمڕۆ وا لە بازاڕی سیاسەت دا چاوەڕوانی دەست کەوتنی هەقی خۆیان ئەکەن لەبەر ئەوە ڕۆمی ماخۆلای پێ گەیشتوە، چونکە تێگەیشتن کە کوردان ئیتر چاوەڕاویان لێناکرێو نابن بە خۆراکی کەس. کوردان لە هەق لاریان نی یە، سەربەخۆ بەبێ یارمەتی بەبێ ڕەهبەر، پارێزگاری خۆیان پێناکرێ، واتا ڕاستە، چونکە لە هەموو لایەکەوە چاویان نێبڕیون، بەڵام ئەوەی خۆی بە ڕەهبەری کوردان دائەنێ ئەبێ لەپێش هەموو شتێکەوە بە عیلم و بە سەروەت و بە قوەت بێو میللەت بە ساحێب هەق و ساحیب ماڵ بناسن.

ڕۆمی، بڵحە، داماوە، لە ئیستبدادو جەهل و وەحشەت زیاتر مالك بە هیچ شتێکی تر نی یە، لەبەر ئەوە کوردان لەگەڵ ڕۆمی ڕێك ناکەوێ. ڕۆمی لەم ڕۆژانەدا بەم نەوعە شڵەژاوە، چەند شەخسێکی مەنفەعەت پەرست و چەند مەبعوسێکی خۆ خۆری لە دەوری خۆی گردکردۆتەوە تەمایەتی بەوانە هەقی کوردان گوم بکا، بەڵام ئەمڕۆ جەمعیەتی ئەقوام و عالەمی مەدەنیەت هەموو بە جارێك لە ئەوانەی ئەفکاری عومیەی کوردان تێگەیشتون، ئیتر ئەوانە هەرچی بڵێن کەڵك ناگرێ چونکە مەبعوسەکانیان کرێگرتەن، هەر وەکو مەئمور تەعین کراون لەبەر ئەوە دەرهەق بە کوردایەتی هەرچی بڵێن هەموو پەشمە!

ئەوانەی کە بۆ نەفعی شەخسی خۆیان خەریکن ئەوانیش ئەبێ بزانن میللەت نەنووستوەو لەمەودوا بە بەندوباو هیچیان بۆ ناکرێ چونکی میللەت بۆ نەفعی چەند شەخسێ لە هەقی خۆی نابوورێ، مەنفەعەتی شەخسی لە خزمەتی نەفعی عمومی میللەت داوابکەن، ئەگینا بەناداڵی میللەت و بە فروفێڵ و بە زۆری قوەتی تۆپ و تفەنگ هەرچی بکرێ سەرناگرێ میللەت تا هەقی خۆی دەست نەکەوێ ناسرەوێ چونکە هەق لە هەموو شتێك گەورەترو بەهێزترە، خواش لەگەڵ هەقە.

«مصطفی شوقی»[10]

بەشی دووەم:-

«ڕاست کردنەوەی هەڵەیەك»

ئەو کارە مەزن و دڵسۆزانەیەی کاك - مومتاز حەیدەری - لە ساخ کردنەوەو چاپ کردنەوەی گۆڤاری - پەیژە - ی مستەفا شەوقی خەڵکی سلێمانیدا، بووە گوڕو تین و هۆیەك کە سەبارەت بە بەرهەمی ئەم مستەفا شەوقی یەو دکتور مستەفا شەوقی خەڵکی مەهاباد گەلێ نووسەر بکەونە تاووتوێ کردن و پشکنین و ڕۆشنایی دانان لە سەر ژیان و بەرهەمی هەردووکیان. بەڵام لە کتێبەکەی کاك - مومتاز حەیدەری[11] - دا هەڵەیەك هەیە کە نە مستەفا شەوقی خۆیو نە کاك مومتاز وە هیچ کام لە نووسەران هەستیان پێنەکردوە ئەویش ئەوەیە لە لاپەڕە(١٣٦، ١٣٧)ی کتێبەکەدا شیعرێك هەیە بە ناوی - وەسیەت -، لە پێڕستی گۆڤارەکەدا لە لاپەڕە - ١٤١ - دا نووسراوە « - وەصیت - شعر - سید عبدالخالق کرکوکی - » واتە شیعری ئەسیری - شاعیری کەرکووکی. بەڵام ئێمە بە چەند بەڵگەیەك ڕوونی دەکەینەوە کە ئەوە شیعری - مامەند کەرکوکی -[12] واتە - ڕەمزی ڕەحیم - ی کەرکوکی یە، کە یەکێك بوو لەو شاعیرانەی لە نوێ - کردنەوەی شیعری کوردی ساڵەکانی بیست دا دەستێکی باڵای هەبوو:-

بەڵگەی یەکەم:-

______ مستەفا شەوقی کە ساڵی - ١٩٢٧ - گۆڤاری پەیژەی چاپ کردو بڵاوی کردەوە، ئەو شیعرو نووسینانەی بە دەستی لە خاوەنەکانیان وەرنەگرتووە، بەڵکو لەو گۆڤارو ڕۆژنامانەوە وەری گرتوون کە پێش ساڵی - ١٩٢٧ - بڵاوکرابوونەوە. بۆ نمونە شیعری - هاواری وەتەن - ی شێخ نوری شێخ ساڵح، هەروەها نووسینی - وەتەن و میللەت - وطن و ملت - کە بابەتی یەکەمی گۆڤاری پەیژەیەو[13] مستەفا شەوقی خۆی نووسیویە، بەڵام تەواوی نووسینەکە لە ژمارە (١٥، ١٦)ی ڕۆژنامەی - بانگی کوردستان - ی ساڵی - ١٩٢٦ - بڵاوکراوەتەوە.

بەڵگەی دووەم:- ئەو شیعری - وەسیەت - لە ژمارە - ٤٤ - ی ساڵی (١٩٢٥)ی ڕۆژنامەی - ژیانەوە - دا بڵاوکراوەتەوە. لەگەڵ دوو شیعری دیکەدا لە ژمارەکانی - ٤٣، ٤٤ - ی هەمان ڕۆژنامەو هەمان ساڵ دا. هەرسێکیان بە ئیمزای - کەرکوکی - واتە مامەند کەرکوکی - ڕەمزی ڕەحیم - . بەڵام دوایی واتە لە ساڵی - ١٩٢٧ -ەوە هەر لە ژمارەیەکی گۆڤاری زاری کرمانجی یەوە بە ئیمزای - مامەند کەرکوکی - شیعری بڵاو دەکردەوە هەتا لەگەڵ شیعرەکانی - ئەسیری - دا تێکەڵ نەبن کە ئەویش بە ئیمزای - کەرکوکی یەوە بڵاوی دەکردنەوە -

بەڵگەی سێیەم:-

______ ئەسیری - بە پەیڕەوی شاعیرانی کلاسیکی کوردی نازناوی خۆی لە نیوە دێری دوا بەیتی شیعرەکەدا نووسیوە. بەڵام کە تەماشای شیعری - وەسیەت دەکەین هیچ نازناوێکی لەسەر نی یە. بەڵگەی چوارەم - لەو ژمارەیەی ڕۆژنامەی - ژیانەوە - دا کە لە کتێبخانەی گشتی سلێمانی دەست دەکەوێ بە قەڵەمێکی ڕەش لە تەنیشت چاپی ناوی - کەرکوکی - یەوە نووسراوە - مامەند - ئنجا بەلای منەوە ئەو کەسەی کە وشەی - مامەند - ی نووسیوە، خوێنەرێکی سادەو ئاسایی نەبوەو هەر لە خۆیەوە ئەمەی نەنووسیوەو من دڵنیام کە شارەزایی لەم مەسەلەیەدا هەبووە. !.

بەشی سێیەم:- -

______ لەو نووسینانەی کە سەبارەت بە دکتور مستەفا شەوقی - قازیزادە - ی مەهابادو دانیشتوی ئەستەمۆڵ نووسراوە سەرچاوەی یەکەم کە زانیاریو دەقی بەرهەمەکانی ئەوی لێوەرگیرابێت گۆڤاری ژینی ئەستەموڵە.[14] وێنەی ئەم گۆڤارەو هەندێ لە لاپەڕەکانی لە گۆڤاری ڕۆشنبیری نوێو کاروان دا بڵاوکراونەوە. ئەو زانیاریانەی بەدەستەوە دراون هەتا ژمارە دە

(١٠)ی ئەم گۆڤارە بوون، وە هیچیان لە بەرهەمەکانی ئەو ژمارانەی یازدە (١١) هەتا پازدە (١٥) یان باس نەکردوە. هۆی ئەمەش ئەوە بووە کە ئەو ژمارانە ئەوکاتە لەلایەن ئەدیبی دڵسۆز ـ محمد ئەمین بوز ئەرسەلان ـ [١٥] وە لە چاپ نەدرابوەوە. لەم ڕۆژانەدا خۆش بەختانە برای خۆشەویست کاك ـ عبدالرقیب یوسف ـ ئەو پێنج ژمارەیەی گۆڤاری ـ ژین ـ ی بۆ هێنام. تەماشام کرد دوو شیعرو نووسینێکی دکتور ـ مستەفا شەوقی ـ قازیزادە ـ ی تیادا بڵاوکراوەتەوە. کاتێ هاتمەسەر ئەوەی ئەو دوو شیعرەو نووسینەکە بهێنمەسەر ڕێنووسی ئەمڕۆی باو هەستم کرد هەڵەی چاپی زۆر زەق و گەورەیان تیادایەو ساخ کردنەوەیان هەروا لە خۆوەو بێ‌پرس و ڕاوێژکردن نایێ بەتایبەتی هەندێ واتاو زاراوەی موکری کە لای ئێمە بەکارنایەن و کەسێکی شارەزای موکریزانی پێویستە. پەنام بردەبەر مامۆستا ـ عبدالقادری دەباغی ـ و بە خۆشحاڵیەوە ئەو گیروگرفتانەی بۆ چارەسەر کردین، ئەمە دەقی هەر دوو شیعرەکەو نووسینەکەیە شیعری یەکەم لە ژمارە ـ ١٤ ـ ی گۆڤاری ـ ژین ـ ی ـ ٢٠ ـ ی مارتی ـ ١٣٣٥ ـ ی ڕۆمی ـ ١٩١٩ ـ ی زایینیدا لە لاپەڕە ـ ٢٣ ـ دا بڵاوکراوەتەوە هەروەها لەم گۆڤارەدا نوسخەی ـ فۆتۆ ـ ی هەردوو شیعرەکەو نووسینەکەی گۆڤارەکە بڵاودەکەینەوە:ـ

شیعری یەکەم

«لە بۆ کوردان» [١٦]

لە موڵکی کوردەکان ئەورۆ تەپ و مژ هێندە پەیدابوو
دڵێ مەحشەر خێزانە، یا لە ڕۆژاوا خواراوا بوو [١]
کە پووری بێکەس و خوشکی هەتیوت چاو بە فرمێسك بن
کەماڵی باب و باپیرت سەراپا چۆڵ و ڕووخا بوو
تەماشای دەسگیرانت کە بە کێردی دوژمنی نامەرد
درابوو دامەنی پاکی‌و بە هیجران قەلبی سووتا بوو
لەژێر زنجیری زوڵم و بەندی یەخسیری چەمەحزوونە
تەماشای دایکی مەحبوبت بکە، چۆن دەستی بەسترابوو
کە موڵکی موکریان و [٢] شاری سابلاغ بێ تۆ خاپوورە
لەسەر قەبری جوانان چاوی نێرگس غەرق دەخوێن دابوو
سەراپا مەوتنی ئەجدادی پێشووت جا تەماشاکە
لە بۆچ ڕووخاوە، بۆچ سووتاوە، کاکت بۆچی خنکابوو
تەماشاکە ـ لە کانی قوڵقوڵاغێ ـ [٣] سوور وسوێراوە
ئەوە گەرمەبرینی کاکە، چۆن لێرە، کوژرابوو
لە موڵکی خۆشەویستی تۆ، دەخوێنێ کوند [٤] سبەینان زوو
کە ئەی کوردی فەقیر تاکەی دەنوی هەستە چ قەومابوو
لە بۆچی تۆ دەنوی‌و خەڵکی بێگانە بە چالاکی
بیەستێن دەستی پڕ زۆرت، مەگەر مەردانە کێت وابوو
لەنێو کوردان کەسێك موڵکی نەبێ خۆ نۆکەرە بێشك
لەسەر خەڵکی لەبەر موڵکە، کە ئەمری ئێوە موجرابوو [٥]
بەبێ موڵکی وەتەن ئەی قەومی کوردی لێت یەقین بێ تۆش
بە یەخسیری و زەلیلی سەر دەبەی عومرێك کە بۆت مابوو
دەگەڵ ـ شەوقی ـ وەرن، ئەورۆ هەتاکو فرسەت و ماوە [٦]
بە عیلم و مەعریفەت تێراو بکەن مەوتن کە ڕووخابوو»

ـ قازی زادە ـ

م. شەوقی

پەراوێزەکانی ئەم شیعرە:ـ

---

١ ـ لەبەر ڕەوانی شیعرەکە وەهامان نووسیەوە، ڕاستیەکەی ـ خۆرئاوا ـ یە
٢ ـ ناوچەی موکریان و شارستانی ـ سابلاخ ـ مەهاباد
٣ ـ کانی‌یەکی نزیك مەهاباد بووە.
٤ ـ کوند ـ کونەپەپوو. بووم
٥ ـ موجرا ـ لەوە دەچێ ـ ئیجرایێ‌و ئەمە هەڵەی چاپ بێت
٦ ـ واوی ئاخری فرسەت لە زاراوەی موکریان دا نیشانەی ـ کۆ ـ یەواتە: فرسەتتان ـ

شیعری دووەم:

«مەگەر لێم عاجزی ؟!» [١٧]

«لە من بۆچ زیزی؟!، عومرم، چاوەکانم، ماهی تابانم
تەوونێت [١] بۆچی گرژە؟! یا چە قەوماوە، چە تاوانم؟!
لەپێشیا، پێشی تابوری موژەت هەردوو بڕۆت کەچ بوو
دڵێ بۆ تیپی عاشق ـ ذوالفقار ـ ٥ تیغی بوڕرانم
کە مەندی [٢] زوڵفی خاوت چونکە بازوبەندی یارمو ـ مە ـ [٣]
چە حاجەت واعیزی سەر زل بە ئەفسون بەندی دەستانم [٤]
(..................)
مەلامەت بەس بکەن چون من غەریب و خانەوێرانم
تەلیسمی گەنجی حوسنی تۆ موعەمای عالەمی کۆنە
لە حەللی وی بەسەرچوو عومرم و هێشتاکو (جوانم)
کە ئەرمین باوەشی تۆ بێشکەیە بۆ قەلبی مەجروحم
بە لەنجە لێگەڕێ ساتێ، هەدا [٥] دا تفلی گریانم
بەڵێ ـ شەوقی ـ کە کوردە چاوبەخوێنە، قەت هەدا نادا
بە خوێنی چاوەکانم سوور بووە چاکی گریبانم»

٢٣ ـ کانوون اول ٣٣٣

ـ قازی زادە ـ [١٨]

ـ م. شەوقی ـ

پەراوێزەکانی ئەم شیعرە:-

١ - تەوێڵ:- ناوچاوان. هەنیە.

٢ - واتا، کەمەندی زوڵفی خاوت وەك دوعای چاوەزار لە باسك و بازووم دایەو ئیتر واعیزی سەرزڵ هیچ نیازێکم بە دوعای ئەفسوون بەندی تۆ نییە. دوعای ئەفسوون بەند لە نێو عەجەم دا بۆ پاراستنی گشت بەڵایەك دەی‌نووسن.

٣ - مە - بە شێوەی موکری - ئێمە - بەڵام ئەگەر بە (بازوومە)ی بخوێنینەوە ئەوسا لە رووی ماناوەو لە رووی گونجانی لەگەڵ بازووبەندو دەستان و بەندا باشترێك دەبێ.

٤ - دەستان - واتە زمان بازیو پێداهەڵ گوتنی پرووپووچ.

٥ - ئەشێ (هێشتاوەکو) بێ و هەڵەی چاپ. کە لەنگی کردوە.

٦ - هەدادان - بە زاراوەی موکریان واتا - ئارام گرتن، هێدی بوونەوە.

دەقی نووسینەکە:

- وەتەن - [١٩]

- قازی زادە -

- مصطفی

لە خیلقەتی حەزرەتی ئادەم کە ئینسانی حازری هەموو نەوەی وینە، (دنیا - وەکو لە کتێبی موقەدەس دا نووسراوە سەراپا چۆڵ و دێم و لێرەوار بوو، بە غەیری وشەوشی باو، گرەگری رەعدو خورەخوری چۆم و دەریایان و زریوزریوی دەعبایان، شتێکی‌دی لەسەر ئەو ئەرزە وەسیعە مەوجود نەبوو). سەراپا چۆڵ، واحد القهار!!.

ئەوی دەمی حەزرەتی ئادەم هاتەسەر ئەو ئەرزە چۆڵەو بە موقتەزەیاتی ئیرادەی خودای، مەئموور بوو، کە (بە ئەولادی خۆی ئەو سەحرای واسیعەی مەعموور بکاتن. تاوەکو لەنێو زوریەتی ویدا هەندێك وەحدانیەتی خودای بزانن. وجودی وی تەقدیس بکەن) - حەدیسی قودسی -.

خودا دەفەرموێ:- کنت کنزاً مخفیاً، فأردت ان اعرف - یەعنی، ئەمن وەکو خەزێنەی پێش چاوان ون بووم و کەیفم لێ بوو کە عەبدی من بمناسن، داوەبوو کە دنیام خەلق کرد.

جا لەبەر سری ئیلاهی بە زەمانێکی کەم، لە دایك و بابێکی، زۆر کەس پەیدابوون وەسەبر سەبر رووی دنیایان داگرت. بەڵا ئەوان وەکو ئێمە، خانوو شاریان نەبوو. جوتیان نەدەزانی، لیباسیان دە بەردا نەبوو، وەکو مەیموونان بە میوەی داران و رەگی گیایان بەرێ دەچوون وە لەبەر شیدەتی سەرمای زستانێ و گەرمی هاوینێ و وەحشەتی درندان زۆریان مردوون، موتەفەرق بوون، ئەگەر ئەو ئینسانە زەعیفانە بە ئەو جۆرەی مابان و لە بۆ محافەزەی حەیاتی خۆیان لە قوەی عەقڵیان ئیستفادە نەکردبایە، ئەوروکە مومکین بوو ئینسانێك دەسەر دنیا نەبێ.... (دوماهیك هەیە)

- وەتەن - پاشماوەی ژمارە - ١٠ -

مەعلووم بوو کە ئەوی وەی زەروورەتی - ئیحتیاج - ئینسانی مەجبوور کرد کە بەعزێ، حەتتا - ئەلمەقدور - لە موقابیلی دوشمنی خارجی رابوەستن، وە بە کۆمەڵی مودافەعەی خۆیان خۆیان بکەن، چونکە حەیاتیان لەژێر تەهلەکەدا بوو، لەدوایە لە مەغارەو هەوڵ - هەوەڵ داران - داوەخزیوون و عائلەیان تەشکیل کرد. لە بەردو دار لە بۆ موادافەعەی نەفسیان ئەسلەحەیان دروست کردو بەو نەوعە مەرتەبەی ئەوەڵ مەدەنیەت پەیدابوو. لاکین ئەوەش لە موقابیل ئیحتیاجاتی نامەتەناهی ئینسانی کیفایەتی نەدەکردو شەوروژی ئیحتیاجی ئینسانان رووی لە زیادەیی بوو، مەجبوور بوون لە قوەی عەقلیەیان ئیستیعانە بکەن و دەفعی ئەو ئیحتیاجانە بکەن و ئەوە بوو کە مەعدەنیان کەشف کردو لیباسیان دروست کردو حەیواناتی وەحشیە وەکو ئەسپ و گاو گامێشیان گرت و رامی خۆیان کرد، هەتاوەکو ئیحتیاج سەفەرو ئیحتیاج جووت و خواردن بەوان بتوانن تەئمین بکەن. ئەوە تەبەقەی دوومی مەدەنیەتە، وە لە ئەو دوایی یەدا حەقیقەتەن عائلەی بەشەر کەمێك رەفاهی پەیداکرد. لاکین چونکە ئینسان بە تەبیعەت مەجلوبی حیرس و تەمەعن وە لە بۆ ئەوەی کە بە ئەزیەتێکی کەم سەعادەتێکی زۆر پەیدا بکەن هەڵستان دەستیان کرد بە خراپی و چاویان لە نیعمەتی جیرانیان بری کە تالان بکەن و ماڵی زۆر پەیدابکەن. بەو نەوعە ئینسان لەبۆ جەلبی مەنفەعەت بوون بە دوشمنی یەکتری، دەستیان بە شەڕو پیاوکوشتن کردو بەو نەوعە حوسنی برایەتیان لە فکر چووە. بەو کەرەتەی ئینسان مەجبوور بوون کە بە موتەفیقی نیعمەتی خۆیان لە موقابیل یەکتری محافەزە بکەن، وە ئەوەبوو کە عەشیرەت و ئەقوام پەیدابوون، وە مەعلوم بوو کە ئەو هەموو ئەزیەتەو سەعیە لە بۆ تەئمینی ئیستراحەتە، ئەمیش فەقەت بە دوو شتان مومکین دەبێ:

١ - تەدارك کردنی لوازماتی حیاتیە

٢ - محافەزە لە دوشمنی خارجی

١ - لوازماتی حیاتیەی ئینسانی:- ئێمە دەزانین کە ئینسان بە خواردن و پێخەف و لیباسی موحتاجە، ئەوانەش مومکین نابێ کە بە یەکێ بێتە جێ. دەبێ یەکێك خەیات بێ، ئەوی‌دیکە کەوش دروو، وە یەکێکی دی جوتیار بێ، کەوش دروو لە موقابیل کەوشی خۆی لە جوتیاری‌دەغڵی بکڕێو جوتیاریش لە موقابیل دەغڵی لە خەیاتی لیباس بستێنێ. هەتاوەکو نە جوتیار بێ‌لیباس و خەیات بێ‌دەغڵ و نەکەوش دروو بێ لیباسی بمێنێ. لەوەش تەقسیم - ی ئەعمال هاتە وجود، کە دەڵێن - انسان مدنی الطبعە - مەعنای وایە لەبۆ دەفعی احتیاجی خۆی دەبێ لە رەفیقی خۆی مەزهەری معاونەتی بێ. ئەوەش بینای مەدەنیەتەو بەس.

٢ - محافەزە لە دوشمنی خارجی:- ئەوەست دیسان بە بە پیاوێکی مومکین نابێ، چونکە ئەو تەنها نە لە موقابیل درندەی وەکو شێرو پڵنگ و نە لە موقابیل دوشمنی بەنی نەوعی خۆی پێ محافەزە ناکرێ جا لەبەر ئەوی مەجبور بوون کە چەند کەسێك وەخربێن و ئەو دوشمنانە دەفع بکەن. بەڵام

ئینسان ئەو وەختەی دەتوانن پێکەوە بژین کە ئیرتبات و تێکەڵیان بێ. ئەو تێکەڵیەش یا خزمایەتی‌یە، وە یاخود هاوزبانی‌یە، کە ئەویش دەچێتەوەسەر خزمایەتی‌یەکی، پیاو کە بۆی مومکین بێ ئەڵبەتە دەگەڵ خزمی خۆی دەژی، لەبەر ئەوی بوو کە خزم و ئەقریبا وەخربوون و لەبۆ دەفعی ئەو ئیحتیاجیانەی کە عەرزم کردن عەشیـــرەتیـــان دانـــا، ئەو عەشیـرەتـەش زۆر بوو، بووە دوو عەشیـــرەت، دە عەشیـــرەت، نیهـــایـــەت قەومێکی لێ‌پـــەیـــدابـــوو. وە دە هەقیقـەت دا هەر میللەتێـك کە عیبـارەتـە لە ئەو هەمـوو عەشیـرەتـانە خزمی یەکترن و ئەرازیەك کە بۆ خۆیان گرتوە وەتەنی وانە. چلۆن خانەوادەیەك ـ یەعنی پیاو و ژنێك بێ‌ماڵ ناژی، وە عەشیرەتێك لە بۆ تەئمینی ئیستراحەتی خۆیان موڵکێکیان پێ‌دەوێ کە مەڕی لێ‌بلەوەڕێنن و جووتی لێ‌بکەن ئەڵبەتە قەومێکی لەبۆ ئەوەی لەسەر دنیایە بمێنێ ئەرزێکی پێ‌لازمە ئەو ئەرزە عیبارەتە لە مەجموعە موڵکی ئەو عەشیرەتانە، ئەگەر وابو بە مولاحەزەی وی کە ئەمن کوردم ئەرزی من کوردستانەو وەتەنی ڕەنگینی منیش ئەوەیە. بە مولاحەزەی وی کە عەشیرەتیم، موڵکی من سابلاغە، وە بە مولاحەزەی وی کە فەردم ماڵی من لە سابلاغە، ئەگەر وابوو مەعنای وەتەن مەوهوم نی‌یەو مەحەبەتی وەتەن وەکو پێغەمبەر فەرمویەتی ـ حب الوطن من الأيمان ـ لازمە. وەتەنی ئێمە کە کوردان، عیبارەتە لە مەجموعی موڵکی ئەو عەشیرەتانە کە هەموو پێکەوە خزمن و هاوزبانن. لەبۆ محافەزەی مەوجودیەتی خۆیان بەڵکو چەند هەزار ساڵ لەوی پێش وەعـدو قەولیـان کردوە کە پێکـەوە بژین و لە موقـابیـل دوشمنی خارجی پێکـەوە حەرەکـەت بکـەن لەبـۆ ئێمـە لە باب و باپیـرمان بە میرات بەجێ‌ماوە وە دەبێ ئەگەر دەمانەوێ کوڕی بابی خۆمان بین قەولی‌وان نەشـکـێـنـیـــن، حیـــمـــایـــەی موڵـــکـــی یەکـــتـــری بکـــەیـــن. چونکـە هەمـوومـان خزمین، بەو نیشـانـە کە فکرمان، حسمان، ئەخلاقمان عاداتمان موشتەرەکە، ئەگەر بێت و قـسـەی وان بەجێ نەهێنن، مودافەعەی یەکتری نەکەین، چمان لێ‌دێ؟ بەبێ شك هەموومان دەبین بەژێر ئەقوامی دیکە کە چاویان لە مەملەکەتی خۆشی ئێمە بڕیوە. ئەمیش پێم وایە پیاو کە پیاوبێ، پێی عەیبە ماڵی خۆی بە حیزبی بەجێ بێڵێ، وە حەرەمی خۆی بەرەڵڵا بکاو بێتە نۆکەری خەڵقی. عەرەب واتەنی :ـ

«فاختر لنفسـك منزلاً تعلو به

أو مت كريماً تحت ظل القسطل»

بەس وەتـەنی ئێمـــە مەعلومـە، حازرە، مەوجـودە ئەویش کوردستـانـە ـ مەهدی ـ ظهور ـ [21] ی مەدەنیەتی عالەمە. (. . . . ، . . . . ، . . . .)ی ئێمە بینای حکومەتیان دانا (. . . . . .)ی ئێمە نموونەی شەجاعەتی باب و باپیـــرمـــانـــە، موڵکی ئێـمـەو، وەتـەنی ئێمـە یادگـاری (. . . . . ، . . . . ، . . . .)ە. ئەوانە لە مەجالیـــسی شاهانەی خۆیان بە ناموس سوێندیان خواروە کە حیفـزی بکـەن. ئەڵبـەتـە ئێمـەش حیفـزی بکـەین و دەبێ قـسـەی وان نەشکێنین، هەتاوەکو عالەم تەعنمان نەکا.

لەدوای ئەوە کە وەتـەنمـان حیفـزکـرد، لەبـۆ تەئمینی ئیستـراحەتی خۆمان دەبێ سەعی بکەین وەکو قەومی دیکە بە واستەی زۆر شتی تازە ـ ظهور ـ موڵکی خۆمان، ماڵی خۆمان ئاوەدان بکەین. ئەگەر وا بکەین دەژین وە ئیللا دەمرین وە یاخو دەبین بە یەخسیر

« ـ زان صرصر شمال و زان اتش جنوب

شوقی وطن خراب و گلشن ارغوان شود» [22]

قازی زادە

ـ مصطفى ـ

پەراوێزەکان :ـ

---

١ ـ ئەو نووسەرە بەڕێزانە بریتین لە ـ «پیرەمێرد، نجم الدين مەلا، دکتور مارف خەزنـەدار، دکتـور کەمـاڵ مەزهـەر، هێمن، مومتاز حەیدەری، کەمال ڕەئووف محەمەد، عبداللەحداد».

٢ ـ گۆڤاری زاری کرمانجی ـ تەماشای کتێبی مێژووی ڕۆژنامەگەری کوردی ـ /عبدالجبار محمد جەباری/ بکە ـ ل٨٩ ـ

٣ ـ زاری کرمانجی ژمارە ـ ٢١ ـ ساڵی ١٩٣٠ ـ ل٤، ٥ ـ

٤ ـ لە گۆڤارەکەدا ناوەکە بەو شێوەیە نووسراوە.

٥ ـ ژیانەوە ژمارە ـ ٤٩ ـ ت٢ س١٩٢٥

٦ ـ ژیان ژمارە ـ ٦ ـ شوباتی س١٩٢٦

٧ ـ لەبـــری ناونیشـــان ئەم بەیتـە شیعـرە فارسیـەی نووسیـوە کە ئێمـە لێـرەدا دەی‌نووسینەوەو ماناکەی لێك دەدەینەوە: بەڵام نەم زانی ئەم بەیتە لە شیعری کام شاعیردا هاتووە!.

مكن ز غصه شكايت كه در طريق طلب

به راحتی نه رسید انكه زحمتی نەكشید

واتا:ـ لە خەم و پەژارە شکات و سکاڵا مەکە چونکە لە ڕێگای ویستن دا ئەوەی کە زەحمەت و ڕەنجی نەکێشا هەرگیز بە ڕاحەتی‌و خۆشی نەگەیشتوە.

٨ ـ م. شەوقی. ژیانەوە ژ ٤٩ ـ ت٢ ١٩٢٥

٩ ـ ژیان ژ ـ ٦ ـ ٢٥ی شوباتی ـ ١٩٢٦ ـ

١٠ ـ سەرچاوەی پێشوو. ناوەکە خۆی وەها نووسراوە

١١ ـ مستەفا شەوقی‌و پەیژە. مومتاز حەیدەری ـ ١٩٨٥ ـ

١٢ ـ بۆ شارەزابـوون لە مامـەنـد کەرکـوکی بڕوانـە. لێکـۆڵێـنەوە بەنرخەکەی مامۆستا کەریم شارەزا لە گۆڤاری ـ بەیان ـ ی ژ (١٧، ١٨، ٢٣)

١٣ ـ گۆڤاری پەیژە. ل٩٩

١٤ ـ گۆڤاری ـ ژین ـ وەك لە بەرگی یەکەمی نووسراوە ـ گۆڤارێکی ـ ئاینی ئەدەبی، کۆمـــەڵایـــەتی، ئابـووری‌یـە، بە کوردی‌و تورکی دەردەچێت. بەڕێوەبەری بەرپرسیاری ـ ئەشرەف حەمزەو دوای ئەو مەمدوح سەلیم بووە. یەکەم ژمارەی لە (٧ی تشرینی دوەمی ١٣٣٤ی ڕۆمی ـ ١٩١٨ ـ ی زاینی لە ئەستەمۆڵ دەرچووە. دەنگی کۆمەڵی پێشکەوتنی کورد بووە. بیست و پێنج ژمارەی لێ‌دەرچووە.

١٥ - دەربارەی - محمد ئەمین بوزئەرسەلان - بروانە نووسینێکی مامۆستا - مستەفا نەریمان - گۆڤاری کاروان ژ - ١٩ - س١٩٨٤

١٦ - بروانە گوڤاری - ژین - ژ ١٤ ٢٠ی مارتی (١٣٣٥) - ١٩١٩ - ل٢٣

١٧ - بروانە گۆڤاری - ژین - ژ ١٥ - ٣٠ی مارتی ١٣٣٥ - ١٩١٩ - ل٢٠

١٨ - دکتور مستەفا شەوقی بەم ئیمزایە شیعرو نووسینی خۆی لە گۆڤاری ژینی ئەستەمولْ دا بلاودەکردەوە.

١٩ - گۆڤاری ژین - ژ - ١١ - ١٥ی شوباتی (١٣٣٥) - ١٩١٩ - ل١٢

پێش ئەویش ژمارە - ١٠ - ی ٢ی شوباتی ١٣٣٥ی رۆمی

٢٠ - شێوەی نووسینی ناوەکەی بەو جۆرەیە.

٢١ - نەدەکرا وشەی - ظهور - ی عەرەبی بکەمە - زهور - هەتا رێنوسەکەی بێتە کوردی، چونکە ماناکەی دەگۆرێو دەبێتە مانای جیاواز لەوی خۆی.

٢٢ - مانای ئەو بەیتە فارسی‌یە بە کوردی ئەمەیە:-

- لەو بای سەرسەرە کە دەبێتە گێژەڵوکەو وڵات وێران دەکات، کە مەبەستی هێـزی سامـاکی رۆتیـای تەزاریـە کە ئەو بەشەی ئێران و کوردستانی ئێرانی کاول کردو قەلاچۆی خستە مەهابادەوەو لەو ئاگرەی کە لە خوارووی ئێرانەوە دێت و مەبـەستی هێـزی رەشی ئیستعمـاری بەریتـانی‌یـە، ئەی شەوقی، نیشتمـان وێـران و کاول دەبێت و گوڵی گوڵستـانی وەك رەنگی ئەرخەوانی ماتەمینی بەسەردا دێت.

صفحـات جديـدة من نتـاجـات كل من مصطفىٰ شوقي رمضان والدكتور مصطفىٰ شوقي قاضي زاده

ئوميد ئاشنا

نشر بعض الأدباء والباحثين في الأونة الأخيرة، مجموعة من البحوث والدراسات حول حياة ونتاجات كل من مصطفىٰ شوقي رمضان - صاحب مجلة - پەیژە - ،والدكتور مصطفىٰ شوقي قاضي زاده، والقوا أضواء جديدة عى حياتهما وكتاباتهما المنشورة وغير المنشورة. شارك كل من الشاعر - پیرەمیرد وحسين حزني مكرياني ونجم الدين ملا و د. معروف خزندار وممتاز حيدري وكمال رؤوف محمد وعبدالله حداد، مشاركة جدية ومثمرة، لأعطاء هذين الأديبين قسطاً كبيراً من حقوقهمـا ازاء خدمـاتهمـا وحقيقة حياتهما المنسية عبر السنين ورفع الستار عن كتاباتهما وفتح ممتاز حيدري صفحة جديدة، عن هذا الموضوع عندما أصدر كتابه - مستەفا شەوقی وپەیژە -. تناول الكتاب البحث عن مصطفىٰ شوقي رمضان صاحب مجلة - پەیژە - سـنة ١٩٢٧ وعندمـا قارنت ماتجمـع عنـدي من المعلومـات حول هذين الأديبين ومـا نشـرت حولهمـا، تبين لي بأن مالـدي من المعلومـات تشـكل بعض الصفحات الجديدة حول الموضـوع. وفي دراستي هذه، حاولت ان اوجز المعلومات والآراء وانشر النصوص الموجودة. بحورتي، مثلما كتبت في الأصـل، الا من ناحيـة واحـدة هي شكـل الكتـابـة القديمـة، حيث ان القـاريء في يومنـا هذا يصعب عليـه قراءة هذه الكتـابـة، وحـاولت - قدر المستطاع - نقلهما الى الشكل المتبع حالياً في الكتابة.

وقسمت البحث الى ثلاثة اقسام:- في القسـم الأولىٰ تنـوّلت موضـوع - ثلاث مقالات لـ - مصطفىٰ شوقي - صـاحب مجلة - پەیژە - المنشورة اولهم في مجلة زارى كرمـانجى - التي اصـدرهـا الكـاتـب والمؤرخ حسين حزنى مكرياني في رواندز سنة - ١٩٢٧ بعنوان - زمان و نووسینمان - لغتنا وكتابتنا - سنة ١٩٣٠ العدد - ٢١ - . ومقالتين في جريدة - ژیانەوە - ١٩٢٥ - وجريدة ژیان - ١٩٢٦ -. الأولى ليست لها عنوان وتناول الكاتب موضوع الثورة الكردية في تركيا بعد الحرب العالمية الأولىٰ، والمقالة الثانية بأسم - كردستان -، لها اهمية خاصة وبالغة في الحساسية في تلك الأيام، حول الوضع السياسى والاقتصادي والأجتماعي للشعب الكردي.

والقسـم الثاني حول تصحيح خطأ ورد في الصفحة - ١٣٦ - من كتاب - مستەفا شەوقی وپەیژە -، ولم يدركه صاحب الجملة نفسه في حينه، حيث توهم مصطفىٰ شوقي بأن القصيدة المنشورة في الصفحة المذكورة للشاعر - عبدالخالق اثيري - ولكننا أوضحنا بدلائل واضحة ان صاحب القصيدة هو - مامند كركوكي.

والقسم الثالث من البحث حول - الدكتور مصطفىٰ شوقي قاضي زاده - . وحصلت على قصيدتين ومقال لهذا الشاعر والأديب في مجلة ژین التي صدرت في - استانبول عام - (١٩١٨ - ١٩١٩) في الأعداد - ١١، ١٤، ١٥ -. وانني على يقين بأن لكل من هذين الأديبين كتابات واشعار اخرى غير منشورة حتىٰ الآن.